

Program Hrvatske pučke napredne stranke

prihvaćen na glavnom stranačkom zboru držanom u Zagrebu dne 3. i 4. lipnja 1906.

Temeljna načela

Temeljna su načela stranke ova:
 I. Narod je izvor svih prava u državi.
 II. Svaki narod ima pravo da se ujedinji i da sam upravlja svojom sudbinom u svojoj državi.
 III. Manji narodi prirodno teže za tim, da u savezu sa susjednim i srodnim narodima olakšaju svoj borbu za narodni opstanak i državnu neodvisnost.
 IV. Hrvati i Srbi jedan su narod sa dva ravnopravna narodna imena.
 V. Opstanak, razvoj i napredak naroda države uvjetovan je skladnim privrednim i prosvjetnim podizanjem svih društvenih razreda.
 VI. Svaki narod ima pravo na jednakost pred zakonom i državnom upravom i na jednake uvjete za političko i ekonomsko postojanje i za razvijati svoju apoziciju.
 VII. Daljnje sloboda, ravnost i pokret napreda i slobode naroda.
 VIII. Crkva i država imaju isti međusobno uređivanje. Ima se stoga crkva odvojiti od države.
 IX. Komuna je čista, provodljiva, bezvlastna, savaz, ravnopravni narodni država i svjetski mir.
 X. Poštenje u ljudskom životu ne može se distilovati od poslova u pravednom životu.
 Na ovim osnovnim načelima razvijati se ova

Narodna politika

1. Budućnost naroda svjetlost, obrana, poštovanje narodnih maslina i zaštita maloga, čovjeka narodnoga a krajevima pomisljastim, anarhizma suizvorno naslojstvom, obrana protiv odnosa naroda hrvatske dionice u škola s takvim naslojstvom i izdancima; nastava boga za hrvatske iseljenike i koloniste.
 2. Stvaranje svjetlosti o jedninstvu naroda hrvatskoga i srpskoga; ravnost apra hrvatsko-srpskoga u smislu ravnopravnosti; jednina ovisna ujedinstva narodnoga života hrvatskoga i srpskoga u Bosni i Hercegovini, pripadajući pitanje o političkoj pripadnosti ovog zemlje odnosi njihove političke.
 3. Privredno i privredno zadržanje sa Slovenijom i Ugarskom; obrana protiv naslojstvih težnja političkih ili gospodarskih bilo koje političke politike i opozicije naroda hrvatskoga srpskoga sa narodima podnastavcima balkanskim i svih obnova protiv ob naslojstvih težnja.
 4. Učvršćenje slavenskog uzajamnosti opozicije naroda slavenskih naroda, objedinjavanjem naroda i pravica njihova razreda, podržavanjem veza kulturnih, anarhizma, a po mogućnosti i gospodarskih.

PROGRAM HRVATSKE NAPREDNE DEMOKRATSKE STRANKE

predložen na glavnom stranačkom zboru držanom
u Zagrebu dne 3. i 4. lipnja 1906.
(Zagreb, 1906.)

Kad je "naprednjačka" omladina počela sazrijevati, njezini su se predvodnici odlučili odvojiti od Hrvatske stranke prava i pokrenuti krajem 1904. vlastitu Hrvatsku naprednu stranku. Glavno glasilo stranke bio je tjednik, zatim dnevnik *Pokret*, a na čelu stranke bili su Ivan Lorković, Đuro Šurmin, Milan Heimrl i Većeslav Wilder. "Naprednjaci" su se među prvima odlikovali po izostavljanju povijesnog prava, smatrajući da ono negira moderno nacionalno načelo, a s druge strane prednjačili su u zagovaranju prirodnog prava.

Temeljna načela.

- T**emeljna su načela stranke ova:
- I. Narod je izvor svih prava u državi.
 - II. Svaki narod ima pravo da se ujedinji i da sam upravlja svojom sudbinom u svojoj državi.
 - III. Manji narodi prirodno teže za tim, da u savezu sa susjednim i srodnim narodima olakšaju uvjete svoje borbe za narodni opstanak i državnu neodvisnost.
 - IV. Hrvati i Srbi jedan su narod sa dva ravnopravna narodna imena.
 - V. Opstanak, razvoj i napredak narodne države uvjetovane skladnim privrednim i prosvjetnim podizanjem svih društvenih razreda.

Izvor:
"Godišnji zbor
"Hrvatske
pučke
napredne
stranke",
Pokret,
Zagreb, br.
128, 5. lipnja
1906.

Na slici:
naslovnica
izvora

VI. Svi ljudi imaju pravo na jednakost pred zakonom i državnom upravom i na jednake uvjete za podmirenje životnih potreba i za razvitak svojih sposobnosti.

VII. Duševna sloboda najjači je pokretač napretka i slobode naroda.

VIII. Crkva i država imaju biti međusobno neodvisne. Ima se stoga crkva odijeliti od države.

IX. Konačna je težnja prosvijetljenoga čovječanstva savez ravnopravnih narodnih država i svjetski mir.

X. Poštenje u javnom životu ne može se dijeliti od poštenja u privatnom životu.

Na ovim osnovnim načelima razvijat će se ova

Narodna politika.

1. Budjenje hrvatske narodne svijesti, obrana posjeda narodnih manjina i zaštita maloga čovjeka narodnoga u krajevima pomiješanim, unutrašnje sustavno naseljivanje, obrana protiv odnarodjivanja hrvatske djece u školama s tuđim nastavnim jezikom; sustavna briga za hrvatske iseljenike i koloniste.

2. Širenje svijesti o jedinstvu naroda hrvatskoga i srpskoga; riješenje spora hrvatsko-srpskoga u smislu ravnopravnosti; složna obrana ugroženoga narodnoga življa hrvatskoga i srpskoga u Bosni i Hercegovini, prepuštajući pitanje o političkoj pripadnosti ovih zemalja odluci njihova pučanstva.

3. Prosvjetno i privredno zbliženje sa Slovencima i Bugarima; obrana protiv osvajačkih težnja političkih ili gospodarstvenih bilo koje tuđinske politike i sporazum naroda hrvatskoga i srpskoga sa narodima podunavskim i balkanskim u svrhu obrane protiv tih osvajačkih težnja.

4. Učvršćenje slavenske uzajamnosti upoznavanjem jezika slavenskih naroda, objašnjavanjem smisla i pravca njihova razvoja, podržavanjem veza književnih, umjetničkih, a po mogućnosti i gospodarstvenih.

Unutarnja politika.

5. Izgradnja ustava osiguranjem i proširenjem svih ustavnih prava i slobode naročito: potpunim osiguranjem slobode osobne, slobode savjesti i vjeroispovjesti, slobode misli, govora, štampe, sastajanja i udruživanja, zaštitom kućnoga praga i listovne tajne; uvedenjem potpune sudačke nezavisnosti te upravnog sudišta i ukinućem svih patenata iz apsolutističke dobe.

6. Uvedenje općega, jednakoga, tajnoga i izravnoga prava glasa za svako zakonodavno i samoupravno tijelo sa zastupstvom manjina; najstroža čistoća i neograničena sloboda izbora; provedenje potpune građanske ravnopravnosti s ukinućem svih povlastica, i naslova, što ih još imaju pojedini društveni staleži.

7. Stroga odgovornost bana i vlade, koji imaju potjerati iz saborske većine, saboru.

8. Proširenje samouprave gradova, općina i županija i uvedenje samouprave kotara; razdijeljenje velikih općina na manje nu tako, da se uprava posala većih: školskih, uboških

i dr., povjeri savezu više manjih općina; rasterećenje općina od ubiranja državnog poreza; strogi nadzor nad novčanim i imovinskim poslovanjem nižih oblasti; uvođenje autonomnoga računarskoga dvora.

9. Ukinuće smrtno kazne; porotno sudovanje za sve političke zločine i prestupke kao i za proste zločine.

10. Uredjenje položaja upravnoga činovništva, da u državnoj upravi mogu učestvovati samo činovnici sposobni, a njima da se osigura što veća samostalnost i redovito napredovanje.

Državopravna politika.

11. Potpuno provedenje nagode od g. 1868. kao prvi korak daljnjoj izgradnji državne samouprave Hrvatske i napose zajamčenje u nagodi sadržanih narodnih prava: namještanjem isključivo domaćih sinova u zajedničkim uredima, podignućem svih za zajedničke urede nužnih strukovnih škola na teritoriju Hrvatske, isključivim gospodstvom hrvatskoga jezika u svim javnim uredima i zvanjima uračunavši ovamo i vojsku, uzakonnjenjem hrvatske zastave kao državne na teritoriju Hrvatske.

12. Sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom-Slavonijom; proširenje državne autonomije na području financijsko, poljodjelsko, trgovačko, obrtno i prometno; osobito u slučaju carinske rastave od zemalja zastupanih u car. vijeću i potpuno osiguranje slobodnoga financijskoga i gospodarstvenoga razvoja Hrvatske.

13. Ravnopravno rješavanje zajedničkih posala između Hrvatske i Ugarske putem kraljevinskih izaslanstva.

14. Težnja za potpunom državnom samostalnošću državne zajednice Hrvatske i Ugarske.

Gospodarstvena i socijalna politika.

15. Usavršenje posebnoga poljodjelskoga, trgovačkoga i obrtnoga školstva prema naprednim zahtjevima života i znanosti; uredjenje manjih uzornih gospodarstava uz stalnu gospodarsku poduku u širokim slojevima naroda; izobrazba dostatnog broja stručnjaka u inozemstvu i osnivanje tehnike.

16. Uredjenje samoupravnih strukovnih organizacija radi zastupanja i promicanja pojedinih gospodarskih grana i staleža te radi njihova obvezatnog sudjelovanja u državnom zakonodavstvu i upravi.

17. Razvijanje jakoga samostalnog udrugarstva među poljodjelicima, obrtnicima i radnicima, da ovi po načelima samopomoći i uzajamnosti, a bez izravnoga zasizanja državne vlasti, postignu pogodnosti velikoga kapitala i veleproizvodnje; naposeb pružanje izravne pomoći sa strane države i društva onim udružnim organizacijama, koje osobito promiču proizvodnu snagu naroda ili izjednačenje životnih uslova pojedinih staleža.

18. Promicanje intenzivnoga gospodarstva i povećanje seljačkoga, narodnoga posjeda posredstvom progresivnih poreza i sarazmjernih općinskih daća, ukinućem fideikomisa, uredjenjem subvencioniranih zavoda za parcelaciju i kolonizaciju, stojećih pod nad-

zorom ili upravom države; usporedo sa drobljenjem veleposjeda razvijanje snažne poljodjelske industrije i stvaranje jakoga srednjeg posjeda.

19. Zaštita seljačkoga posjeda promjenom seljačkoga nasljednoga prava i neobvezatnim uvođenjem seljačkih porodičnih dobara (t. zv. domaja), povoljnim sklapanjem, konverzijom i otkupljivanjem tereta uknjiženih na seljačkom posjedu uz pomoć državnu, stroгим zakonom protiv lihvarstva: sloboda raspolaganja s imovinom porodičnih zadruga preko stanovite najmanje izmjere.

20. Obvezatno osiguranje radnika i maloposjednika za slučaj potpunoga osiromašenja usljed nesreće na životu i radnoj sposobnosti kao i starosti uz sudjelovanje interesiranih osoba a uz pripomoć općine i države; osiguranje protiv šteta na imovini, napose ustrojenje fondova za slučaj posvemašnje nerodice i državno osiguranje blaga protiv harajućih pošasti.

21. Sprečavanje iseljivanja pomoću novih vrela privrede i zaslužbe te uredaba za posredovanje posla; organizacija iseljivanja u pravcu osiguranja najpovoljnijih uvjeta zarade i povratka u domovinu.

22. Uprava zemljišnih zajednica i imovnih općina prema mjesnim životnim potrebama ovlaštenika; promjena lovnoga zakona strogo prema interesima poljodjelstva.

23. Podupiranje industrije, maloobrta, trgovine i prometa brzim i strukovnim trgovačkim sudovanjem, gradnjom potrebitih željeznica, povoljnim željezničkim tarifama, pretpostavljanjem kod javnih dobava; napose podizanje industrije takodjer privremenim oprostima od poreza, tarifalnim pogodnostima, primjerenom carinskom politikom, unapredjivanjem izvoza, beskamatnim ili jeftinim zajmovima, prinosisima k troškovima osnutka; podupiranje malog obrta svim pomagalicama školstva, udruživanja, zajmova, raznih prednosti kao i prinosa za nabavu strojeva.

24. Uredjenje samostalne željezničke uprave i školstva; ustrojenje posebne stalne tarifalne komisije; vođenje tačne samostalne statistike o svim granama gospodarstva.

25. Ustrojenje posebnoga gospodarskoga odsjeka kod hrvatske zemaljske vlade.

26. Ravnopravno sudjelovanje Hrvatske kod ustanovljivanja svih carinskih stavaka i uredaba; osiguranje sustavnih i izdašnih državnih investicija radi osnutka snažne domaće industrije, radi gradnje željeznica i luka, regulacije rijeka, razvitka trgovine i prometa, te radi opsežnih poljodjelskih amelioracija.

27. Podizanje gradova naprednom gospodarskom kulturnom i socijalnom politikom, naročito komunalizovanje javnih gradskih poduzeća.

28. Uvođenje progresivnog poreza i inih daća na dohodak, baštine i predmete luksusa; osiguranje minimuma prostog od poreza; dokinuće neizravnih poreza i inih podavanja na životne namirnice.

29. Zaštita radnika, naročito žena i djece protiv prekomjerna i zdravlju škodljiva rada.

30. Rješavanje razmirica medju poslodavcima te radnicima i namještenicima po obraničkim sudovima.

31. Ravnopravnost žena sa muškarcima.

32. Ukinuće stajaće vojske i uvođenje pučkog naoružavanja; rješavanje međunarodnih zapletaja međunarodnim obraničkim sudovima.

Prosvjetna i školska politika.

33. Uzgoj narodnoga i svestrano razvitoga čovjeka, tjelesno jaka i zdrava, duševno slobodna i prosvijetljena, moralno i socijalno sposobna za savremeni život državni, gospodarstveni, prosvjetni i društveni. Uzgoj duševne i tjelesne energije pojedinaca i naroda putem skladnoga razvoja uma, volje i tijela.

34. Sloboda i nezavisnost javne nastave od presizanja ne samo crkvene nego i državne vlasti, po primjeru neovisnosti sudovanja; obrazovanje samostalnog najvišeg školskoga organa izborom iz redova nastavnika za pitanja čisto nastavna i odgojna; nužna samostalnost županijskih i kotarskih školskih odbora za rukovođenje nastave i uzgoja u njihovu djelokrugu.

35. Zbliženje škole i doma na način, da se obrazuju porodična društva s pravom sudjelovanja u stvarima školskim; društvena borba protiv lošega porodičnoga uzgoja; osnivanje sirotišta za siročad, a odgojnih zavoda za djecu zapuštenu, sliepu, gluhonijemu i epileptičnu; čvališta za djecu, koje otac i mati borave cio dan izvan doma; posebno postupanje sa djecom duševno ili tjelesno zaostalom.

36. Pristupačnost javne obuke najširim slojevima putem dovoljnoga broja škola, strogim provadjanjem zakona o dužnom polasku škole, osnutkom škola – selica u krajevima rjeđe napučenim, besplatnim podavanjem učila i školskoga pribora djeci siromašnoj.

37. Besplatnost cjelokupne javne obuke; sustavno podupiranje osobito nadarenih učenika siromašnih.

38. Jedinstvo cjelokupne javne nastave, cjelokupna obuka isključivo po svjetovnjacima; ukinuće škola vjeroispovjednih; izjednačenje ženske naobrazbe sa muškom; osobita briga za zdravlje školske djece putem naročitih školskih liječnika i osobitih zdravstvenih propisa za škole.

39. Naobrazba u pučkim školama u pravcu čudorednom i narodnom, poduka o pravima i dužnostima državljanima i počelima razumnoga gospodarstva; osnutak zimskih tečajeva visokih pučkih škola, gospodarskih, klesarskih i polirskih škola – selica sa učiteljima – seobenicima; viša naobrazba pučkoga učiteljstva i povišenje plaća dostojno ovoga staleža; ukinuće celibata učitelja.

40. Usavršenje strukovnog školstva, naročito trgovačkih, obrtnih i šegrtskih škola sa posebnim obrtno-trgovačkim školskim vijećem i strukovnim učiteljstvom.

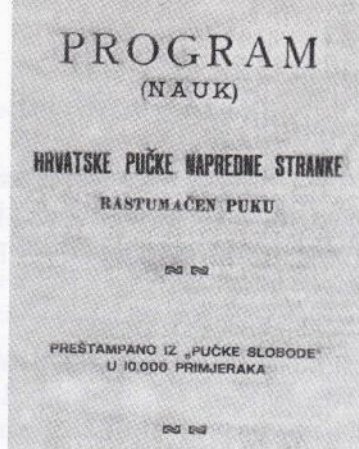
41. Preustrojstvo srednjega školstva u pravcu jedinstvene škole sa općom savremenom obukom; ukidanje klasicizma.

42. Autonomija sveučilišta, sloboda nauke; ustrojenje medicinskoga fakulteta, viših tehničkih škola; sloboda udruživanja za djaštvo, organizacija pomoći za djaštvo oskudno.

43. Širenje znanja i nauke u narodnom društvu, društvenim pobijanjem nepismenosti, organizacijom pučkih predavanja, pučkih čitaonica i knjižnica; podupiranje znanosti, umjetnosti i književnosti po društvu i državi.

44. Sloboda vjerskoga uvjerenja i poštovanje svačijega vjerskoga uvjerenja; ravnopravnost svih vjeroispovijesti i crkvi u državi; ukinuće konkordata, zastarjelih patenata i dvorskih dekreta; donošenje posebnih zakona o vjerskim udrugama, o uređenju interkonfesionalnih odnošaja i odnošaja bračnih, te odnošaja crkve i škole.

45. Za trajanje postojećeg odnošaja crkve prema državi: ukinuće lukna i redovita plaća u novcu, osiguranje egzistencije nižega svećenstva, ukinuće celibata i sekularizacija crkvenih odbora na korist naroda, ne države.

PROGRAM (NAUK) HRVATSKE PUČKE NAPREDNE STRANKE RASTUMAČEN PUKU

(Split, 1908.)

Dalmatinski političar Josip Smodlaka (1869.-1956.) pokrenuo je u kolovozu 1905. Hrvatsku demokratsku stranku, koja je već sljedeće godine dogovorila spajanje s banovinskom Naprednom strankom u Hrvatsku pučku naprednu stranku. S obzirom na dualistički ustroj Monarhije, obje stranke su morale zadržati svoje samostalne organizacije zbog izlaska na izbore. U toj su se stranci okupili dalmatinski "naprednjaci", pripadnici mlade generacije (dr. Ivo Tartaglia, dr. Prvislav Grisogono, Ivan Meštrović, Emanuel Vidović, dr. Vice Iljadica, Antun Makale i dr.), koji su bili nezadovoljni politikom Hrvatske stranke. Za njih su stariji političari bili previše konzervativni. Glasilo "naprednjaka" bili su splitska *Sloboda* i šibenski *Naprednjak*. Pokazivali su snažnu sklonost prema ideologiji jugoslavenskog nacionalizma.

I.

Temeljna načela.

Temeljna su načela stranke ova:

I. Narod je izvor svih prava u državi.

Tim se kaže ovo: narod je slobodan, on nije ničiji rob ni sluga; narod nek daje sebi zakone; vlastima neka je koren u narodu; narod poznaje nad sobom zakon i vladara, ali ne poznaje gospodara; država je stvorena za narod i valja da narodu služi.

Jedan francuski kralj je govorio: Ja sam država. Turski car i danas hoće da su mu svi državljani pokorni kao robovi. Pučka napredna stranka to ne odobrava. Ona uči: Narod je gospodar svojega života.

Izvor:
*Program (nauk)
Hrvatske pučke
napredne stranke
rastumačen
puku, Split,
1908.*

Na slici:
*naslovnica
izvora*

Neki naši političari opet kažu, da je temelj našem pravu u starim ispravama (kartama). Pučka napredna stranka ni s tim se ne slaže. Temelj je našem pravu u narodu. Da nemamo baš nikakve starinske karte, opet bismo imali pravo da budemo svoji. Živi smo, i hoćemo da živimo slobodno, pa dosta.

Eto što znači: narod je izvor svih prava u državi.

Popovci-natražnjaci krivo tumače ovu prvu točku nauka naše stranke. Oni kažu, da se ona protivi riječima svetoga pisma: "Svaka je vlast od Boga". To nije istina. Naša stranka ne udara proti svetom pismu i ne miješa Boga u političke stvari. Mi hoćemo da narod bude svoj, da ne bude ničiji rob. Drugo se ne kaže. A kako je za pravoga kršćanina svaka vlast od Boga, tako i popovci-natražnjaci, ako su kršćani, moraju vjerovati da je i vlast narodna od Boga.

Ali drugo nešto njima smeta. Njima nije drago čuti, da narod hoće da bude svoj i slobodan. Oni bi htjeli da narod uvijek samo sluša i muči.

II. Svaki narod ima pravo da se ujedini i da sam upravlja svojom sudbinom u svojoj državi.

Ovo slijedi iz onoga prvoga, i svak može lako razumjeti što to znači.

Narod raskomadani u više dijela ima pravo da se združi u jedno, ako hoće. Narod, koji je pod tuđim jarmom, ima pravo da bude svoj. Narod, koji nema svoje države, ima pravo da uredi svoju državu.

Ovdje se ne govori, može li to narod dobiti i kako će moći da dobije, već se veli da narod ima pravo da to dobije. I to pravo, ne kažemo da ima samo naš narod, nego svaki narod.

Iz toga slijedi da, boreći se za slobodu svojega naroda, ne smijemo gaziti tuđu slobodu.

III. Manji narodi prirodno teže za tim da u savezu sa susjednim i srodnim narodima olakšaju uvjete svoje borbe za narodni opstanak i državnu neodvisnost.

Mi imamo mudru poslovicu, koja kaže: Dva loša ubiše Miloša. Što će mali narod, ako veliki na nj navali pa hoće da mu razvali kuću i da mu otme baštinu? Kad mali ne može sam da se obrani, reda mu je tražiti pomoći, i to najprije u susjeda i u rodjaka.

To je i ovdje rečeno. Mali narodi valja da se slažu izmedju sebe, e da lakše uzmognu očuvati svoju slobodu, e da se lakše uzmognu obraniti od jače sile.

Bez toga sklada mali narodi propadaju. Medjusobni sklad je prijeka potreba malih naroda. Ta je potreba nagnala još davno narode našega carstva da se jedan uz drugoga prislone. Magjari, Česi, Hrvati i drugi izabrali su svi istoga kralja, samo da budu u savezu jači, i da se lakše obrane od njemačke i turske sile, koja je na njih kidisala.

Iz ovoga slijedi da i našem narodu, koji nije ni velik ni silan, valja uvijek čuvati slogu sa susjedima i tražiti njihovo prijateljstvo, samo da nam niko u naše ne kreće.

IV. Hrvati i Srbi jedan su narod sa dva ravnopravna narodna imena.

Jedan nam je jezik, iste smo krvi i plemena, isti su nam običaji, jednako živimo, iste jake podnosimo, iste pjesme pjevamo, u istoj zemlji prebivamo: zato smo jedan narod, a ne dva.

Ali jedni se zovemo Hrvati, a drugi Srbi. Zarad toga ne treba da se svadjamo. Čuvajmo svaki svoje ime, i nemojmo se inaditi, koje je ime starije i slavnije. Ako smo braća, kao što jesmo, treba da ljubimo brata svoga, a zarad brata i ime njegovo. Oba narodna imena, treba da su jednako čašćena i jednako ljubljena medju nama. Ko ne će tako, nek se spomene: tko ne će brata za brata, hoće tudjina za gospodara.

Neprijatelji našega narodnoga jedinstva htjeli bi da se cijepamo i da se mrzimo zarad vjere. Neka svak drži svoju vjeru, a neka tudju poštuje, pa ne će biti svadje medju nama. Neka svak služi Bogu po svojem zakonu, a svi složno branimo svoj jezik, svoju zemlju i svoju slobodu. Kršćani, hrišćani i turci, koji jednim jezikom govorimo, svi smo jedne zemlje sinci, sva djeca jednoga naroda, jedne domovine.

V. Opstanak, razvoj i napredak narodne države uvjetovan je skladnim privrednim i prosvjetnim podizanjem svih društvenih razreda.

Ovim se kaže, da država nema biti jednim majka, a drugim maćeha: nema biti sve za pope i grofe, kako se reče, a za mali narod ništa. Valja dati svakomu da živi, valja da država pravedno pomaže svaki stalež. Seljak i zanatlija najviše trebaju prosvjete i pomoći od države, jer su oni do sad bili najviše zanemareni. Tu pomoć valja da im da država. Kako majka najviše njeguje slabo i iznemoglo dijete, tako i država valja da se najviše stara za one koji su do sad bili najviše zapušteni. Drugoj djeci, koja su zdrava i kojim ne fali ništa, time se ne čini krivo. Oni i tako primaju svoj dio, i još više nego ih pritiče.

VI. Svi ljudi imaju jednako pravo na jednakost pred zakonom i državnom upravom i na jednake uvjete za podmirenje životnih potreba i za razvitak svojih sposobnosti.

Pred zakonom treba da smo svi jednaki, kako smo god svi jednaki od majke rodjeni. Jedan može biti bogatiji, drugi siromašniji, jedan mudriji, drugi ludji, ali pravda valja da je jednaka za svakoga, kao što svačija duša jednako vrijedi.

I valja dat svakomu živiti. Jači ne smije da tlači slabijega, bogataš ne smije daviti siromaha. Država valja da uzme u obranu maloga čovjeka proti deračini silnika. Svi ne možemo biti bogati, ali nije pravo da jedni crkavaju od gladi, dok drugi plivaju u raskoši. Ne otimljemo tudje, ali pitamo da svakomu, koga je volja raditi, bude osiguran barem kruh svagdašnji i dostojno ljudsko življenje.

Svaki čovjek nastoji da poboljša svoje življenje. I u tomu valja da država bude svakomu na ruku. Treba da škola bude jednako pristupna siromahu kao i bogatašu. Treba da se država brine za prosvjetu seljaka kao i za prosvjetu građana. Treba da svakomu bude otvoren put u svaki zanat, u svako zvanje, u svaku državnu službu.

VII. Duševna sloboda najjači je pokretač napretka i slobode naroda.

Svaki čovjek ima slobodnu volju, svaki neka je svoje duše gospodar. Duševno sužanjstvo gore je od sužanjstva tjelesnoga. Iz ovoga se možeš izbaviti, ako ti je duša slobodna, jer ona hlepi za slobodom. Ako li je duša zarobljena, ona više ne zna ni cijeniti slobodu.

Gdje nema duševne slobode, ne može biti prosvjete ni napretka. Kad nisi gospodar svoje duše, kad ne smiješ misliti svojom glavom, ne možeš primiti nikakav nauk, ne smiješ se ni maknuti da poboljšaš svoje stanje, osuđen si da živiš cijeli život kao pas u priveznji.

VIII. Crkva i država imaju biti međusobno neodvisne. Ima se stoga crkva odijeliti od države.

Isukrst je prvi rekao: "Kraljestvo moje nije od ovoga svijeta", pa onda: "Dajte Bogu što je božje, a caru što je carevo".

I vjera dakle uči da se svjetovne stvari ne smiju miješati sa duhovnim. Napose vjera, a napose politika.

Vjera se stara za spas duša u drugom životu, a politika se brine za bolje i pravednije življenje na ovom svijetu. Jedno s drugim nema posla.

Danas je u nas crkva podložna državi. Popovi su kao i činovnici. Vlada ih imenuje, ona ih plaća, ona im može dati bolje mjesto i bolju službu: zato valja da oni slušaju svaku vladu. Ako li je ne slušaju, zlo po njih. Zato većina pleše, kako vlada svira. I onda oni u ime vjere traže da ih narod sluša. Miješaju vjeru s politikom i u crkvi i na oltaru. Što vlada hoće, bilo dobro ili zlo za narod, valja da oni vrše. Ili tako, ili da se zamjere vladi. Malo ih je, koji će radi naroda prkositi vladi.

Ovo je zlo za narod i za vjeru.

Kad vlada hoće što nije dobro za narod, a pop to preporučuje i u ime vjere zaklinje narod da ga slijedi, jedni će ga poslušati, drugi ne će. Koji ga poslušaju, ti će proti sebi raditi; koji ga ne poslušaju, ti će izgubiti vjeru u popa, a malo po malo odalečit će se i od crkve.

Zato je najbolje da popovi i fratri ne budu podložni vladi, i da se ne miješa vjera s politikom. Neka država ne zapovijeda crkvi, neka crkva ne zapovijeda državi. Svaka neka bude u svomu gospodarica.

Ali većina popova i fratara je ovomu strašno protivna. Oni se misle: ako nas država ne bude branila, niko nas ne će slušati; ako nas država ne bude plaćala, umrijet ćemo od gladi. Eto što je njima na srcu.

Koji tako misle, zaboravljaju izgled i nauk Isusov. Isukrsta država nije branila niti ga je plaćala, nego ga je progonila i na križ pravedna propela. I sasvim tim je njegov nauk osvojio svijet. Neka oni slijede stope Učiteljeve, pa im se ne treba bojati. Poniznošću, dobrim djelima i svetim životom predobit će više duša nego li pomoću bajuneta. A ako budu sveto živili, i narodu dobro činili, narod ih ne će zaboraviti: imat će svu svoju potrebu i bit će im blagosloven svaki zalogaj.

Bit će dakle i njima bolje, nego li je danas. Narodu pak pogotovo.

Država treba da se rastavi od crkve, jer dok je ovako kako je danas, vlada će uvijek preko popova zapovijedati s narodom. Vlada ima u ruci popove, a veliki dio njih s prijetnjama i prokletstvima gone narod da na silu radi što oni hoće, da glasuje kako oni hoće, da izabira koga oni hoće, t. j. u koga vlada hoće.

Na taj način ne može da bude slobode ni napretka.

Kad crkva bude rastavljena od države, popovi ne će više biti podložni vladi. Tad što budu govorili, znat će se da govore samo u ime vjere i radi vjere. Bit će tad bolje za narod, za vjeru a i za cijelo sveštenstvo.

IX. Konačna je težnja prosvijetljenog čovječanstva savez ravnopravnih narodnih država i svjetski mir.

Neka nijedan narod ne dira u tuđe, ako hoće da i drugi njegovo poštuju. Svaki narod neka bude slobodan. Niko neka ne gazi tuđu slobodu. Kako su svi ljudi pred zakonom jednaki u državi, neka tako i svi narodi na svijetu budu jednaki i ravnopravni izmedju sebe. Neka nestane sile i nepravde. Neka ne bude više ratova. Nek svi narodi žive kao braća, jedan drugoga branec i pomažuć u potrebi.

Eto to je zadnja želja i zadnji cilj hrvatske pučke napredne stranke i svih poštenih demokratskih stranaka na svijetu.

X. Poštenje u javnom životu ne može se dijeliti od poštenja u privatnom životu.

Dosad je među gospodskim strankama, bio običaj govoriti: "U politici nema poštenja". Drugi opet sude ovako: "Gledaj ti, je li zastupnik pošten u saboru, je li načelnik pošten u općini, a ne zabadaj nos u njegove kućne, privatne posle. Neka on tu radi što hoće, neka živi, kako mu je drago. To su njegovi posli".

Pučka napredna stranka ne odobrava ni jedno ni drugo tako govorenje. Pošten čovjek valja da i u političkom životu pošteno postupa. Tko krade kod izbora, ko podmićuje, ko vara narod, taj je nepošten isto kao i onaj, koji krade na mjeri, koji čini kriva pisma, koji otimlje tuđe. Što je nepošteno u privatnom životu, nepošteno je i u politici. Ovak oči pučka napredna stranka.

Još uči ova stranka da ne može biti pošten u politici, ko je nepošten u svojoj kući ili u svome zanatu. Zato ne valja ono govorenje: "Što se nas tiče, kakav je zastupnik ili načelnik u privatnom životu?" Naprotiv, baš to valja najviše gledati. Ako li je jedan varalica, derač puka, kamatnik ili lažac u svome zanatu, on nikako ne može da bude prijatelj naroda u javnom životu. Takoga čovjeka pučka napredna stranka ne smije nikada staviti ni na kakvu pučku upravu, jerbo djela kažu čovjeka, a ne slatke riječi i varava obećanja.

Narodna politika.

1. Budjenje hrvatske narodne svijesti,

t. j. stranka radi da svakomu našem čovjeku otvori oči, neka upozna da nije sâm na svijetu, da nije od svakoga ostavljen, već da ima na hiljade hiljada braće iste krvi i istoga jezika, koji će pomoći njemu, ako on pomogne njima; neka svaki i najmanji naš čovjek upozna da nije ni kopile ni izgubljenik na svijetu, nego da je sin poštenoga i junačkoga roda hrvatskoga –

obrana posjeda narodnih manjina i zaštita maloga čovjeka narodnoga u krajevima pomiješanim,

t. j. gdje su naši u manjini, ne dati tudjincu da ih zadavi; gdje su Hrvati pomiješani s drugim narodima, braniti svoju braću i doći im u pomoć u svakoj potrebi –

unutrašnje sustavno naseljivanje,

t. j. ako je našima tijesno na jednom kraju domovine (kako je na primjer između Zagreba i Varaždina) nastojati da se presele na drugi kraj, gdje ima obilnije zemlje: nek je našima mjesta, a ne da tudjinci dodju na naš kruh, pa da u zadnju bučani istjeraju kućane –

obrana protiv odnarodjivanja hrvatske djece u školama s tudjim nastavnim jezikom;

t. j. ne dati da nam škola tudjega jezika od naše mladosti učini izrode, ne dati da nam mlade Hrvatiće odbiju od materinskoga jezika i da od njih učine janjičare, koji ne će poznavati roditelja, koji će pljuvati na sve naše svetinje, i koji će raditi protiv svoga roda, baš kao poturice gori od Turaka –

sustavna briga za hrvatske iseljenike i koloniste;

t. j. biti pri ruci našem svijetu, kojemu je za nevolju da seli od kuće, ne dati da upadne u čampre bezdušnika, čuvati ga i pomagati mu u svakoj potrebi –

s obzirom na posebne prilike u Dalmaciji priznanje jezičnoga prava manjine Dalmatincima talijanskoga jezika uz uvjet podupiranja s njihove strane hrvatskih narodno-političkih težnja.

t. j. neka građani talijanskoga jezika u Dalmaciji pomognu hrvatskom narodu da dobi je svoja prava, a mi ćemo im dati da se slobodno mogu služiti svojim jezikom, koliko je to moguće i pravedno u jednoj hrvatskoj zemlji.

2. Širenje svijesti o jedinstvu naroda hrvatskoga i srpskoga;

t. j. raditi da svaki naš čovjek upozna da smo mi Hrvati i Srbi jedan narod, jedna krv, jedan jezik –

riješnje spora hrvatsko-srpskoga u smislu ravnopravnosti;

t. j. da se više ne svadjamo poradi toga što se jedni zovemo Hrvati, a drugi Srbi, već da živimo kao prava braća, i da jedan drugomu pripoznamo jednaka prava, i da smo jedan drugomu ravni –

složna obrana ugroženoga narodnoga življa hrvatskoga i srpskoga u Bosni i Hercegovini, prepuštajući pitanje o političkoj pripadnosti ovih zemalja odluci njihova pučanstva.

t. j. da složno branimo našu braću u Bosni i Hercegovini i da im pomognemo odoliti njemačkoj i magjarskoj navali, a da se ne pravdamo, čija će biti Bosna i Hercegovina. Kad ta stvar sazrije, neka Bošnjaci i Hercegovci sami odluče, čijemu će privoliti carstvu.

3. Prosvjetno i privredno zbliženje sa Slovencima i Bugarima;

Hrvati i Srbi, to smo rođena braća; Slovenci i Bugari, to su nam stričevići; treba da se jedni k drugim približimo, da se bolje upoznemo, da skladujemo, i da jedan drugoga pomažemo –

obrana protiv osvajačkih težnja političkih i gospodarstvenih bilo koje tudjinske politike i sporazum naroda hrvatskoga i srpskoga sa narodima podunavskim i balkanskim u svrhu obrane protiv tih osvajačkih težnja.

t. j. ne dati se pod noge ni Nijemcu, ni Magjaru, ni Talijancu, ni nikomu; tražiti dogovor i prijateljstvo susjednih naroda, koji su na istoj pogibiji kao i mi, da se složnim silama lakše obranimo od jače sile koja na nas kidiše.

4. *Učvršćenje slavenske uzajamnosti upoznavanjem jezika slavenskih naroda, objašnjavanjem smisla i pravca njihova razvoja, podržavanjem veza književnih, umjetničkih, a po mogućnosti i gospodarstvenih.*

t. j. rekli smo da su nam Slovenci i Bugari stričevići: malo dalji rod su nam Rusi, Poljaci, Česi i Slovaci. To je naš veliki rod slavjanski. Sa svim tim našim rođacima valja da živimo u ljubavi i prijateljstvu, i da se bratski pazimo, kako se to dolikuje rođacima.

Unutrašnja politika.

5. *Osiguranje i proširenje svih ustavnih prava i sloboda, naročito: potpunim osiguranjem slobode osobne, slobode savjesti i vjeroispovijesti, slobode misli, govora, štampe, sastajanja i udruživanja, zaštitom kućnoga praga i listovne tajne; uvođenjem potpune sudačke nezavisnosti te upravnog sudišta za Hrvatsku, i ukinućem svih patenata iz apsolutističke dobe.*

t. j. da u svemu budemo slobodni državljani a ne robovi; da nas ne mogu vezati i zatvoriti bez razloga, da možemo misliti i vjerovati što i kako nam je drago, da možemo slobodno govoriti i pisati kako mislimo, da se možemo sastajati i dogovarati kad i kako nas je volja, da nam žandari i policija ne smjedu usrnuti u kuću bez razloga, da nam na pošti ne smjedu otvarati listove; da suci imaju biti slobodni od pritiska vlade, da bude povrh svih poglavara i policije jedan pravedni sud u Zagrebu (za Dalmaciju ima taki sud u Beču), i da nas poglavarstvo i policija ne budu više mogli globiti i hapšiti po tursku.

6. *Uvođenje općega, jednakoga tajnoga i izravnoga prava glasa za svako zakonodavno i samoupravno tijelo sa zastupstvom manjina, uz ukinuće izbornih kurija (izborništava);*

t. j. da u općinskim izborima, u izborima za zastupnika, u svakim izborima, svakomu bude dato jednako pravo glasa, svakomu čovjeku jedan glas, ni više ni manje; da glasanje bude tajno; da se ukinu birani birači, kako je sada, pa da svak bude mogao odmah dati svoj glas za zastupnika koji mu je najdraži; da se dade i manjini nekoliko vijećnika i zastupnika, a ne da sve odnese većina, kako je sada; da birači ne budu više razdijeljeni u izborništva, kako je sad kod nas u Dalmaciji, gdje bogatiji izabiru 24 vijećnika u općinsko vijeće, a velika većina naroda može izabrati samo 12 vijećnika; mjesto toga neka svi birači biraju zajedno, siromasi pomiješani s bogatašima, pa kud većina pritegne, a manjini nek se dade onoliko koliko je zapada po broju glasova.

Najstroža čistoća i neograničena sloboda izbora;

t. j. da ne bude kod izbora nikakve prevare, ni sile, ni mita, ni zastrašivanja, jednom riječju da ne bude nikakove lopovštine –

provedenje potpune građanske ravnopravnosti s ukinućem svih povlastica i naslova, što ih još imaju pojedini društveni staleži.

t. j. da svi ljudi budu sasvim jednaki pred zakonom; da se ni jedna familija ne drži veća od druge; da popovi i grofovi ne budu imali ni malo prava više od seljaka; da se ukinu svi tituli (naslovi); da svaki zanat bude jednako čašćen; da u tomu bude kao u Americi, gdje nema razlike između gospode i maloga puka, nego su svi ljudi jednako čašćeni i imaju iste pravice.

7. *Stroga odgovornost saboru bana i vlade, koji imadu potjecati iz saborske većine.*

t. j. da ban hrvatski i hrvatska vlada ne budu sluge magjarske gospode, kako su danas, već da budu odgovorni saboru hrvatskomu i da imadu onako orati kako narod hoće; ako narodni zastupnici ne budu s njima zadovolji, da se imadu promijeniti i ban i vlada, i da imadu doći na vladu ljudi, koji su ugodni narodu. Ovo pučka napredna stranka danas pita samo za Hrvatsku, jerbo u Dalmaciji ne vlada ban. Ali kad se Dalmacija združi s Hrvatskom, ovo će za sve biti dobro.

8. *Proširenje samouprava gradova, općina i županija u Hrvatskoj,*

t. j. da gradovi i općine u Hrvatskoj dobiju veću slobodu nego imadu danas. Mi u Dalmaciji to imamo, ali ne znamo da se koristimo tom slobodom.

zatim uvedenje samouprave kotara,

t. j. da povrh naših malih općina budu velike općine koje će obuhvaćati vas jedan kotar (n. pr. da vas Brač, ili sva Cetina, ili cijelo Dubrovačko, ili sva Boka budu jedna velika općina); te bi se velike općine starale za ljekare, za kolne pute, za veće škole i druge potrebe, kojima jedna mala općina ne može sama doskočiti; za manje stvari pak brinula bi se svaka općina za se –

razdijeljenje velikih općina na manje;

t. j. kad velika općina cijeloga kotara uzme na se veće posle, da se za manje stvari i mjezne potrebe stara svako mjesto za se; zato da se razdijele prostrane općine (kao sinjska, imotska, zadarska, trogirski itd.) u manje općinice, i da po mogućnosti svako selo dobije svoju općinicu, svoju slobodicu –

rasterećenje općina od prenesenog djelokruga;

t. j. da se oslobode općine tolikih posala, što im je vlada natovarila, kao n. pr. soldačiju, utjerivanje poreza (u Hrvatskoj) itd.; radi tih posala općine troše silu novaca za pisare, rubače i druge radnike, a vlada im ništa ne plaća; zato nije pravedno ni korisno narodu da općine nose taj teret –

strogi nadzor nad novčanim i imovinskim poslovanjem nižih autonomnih oblasti;

t. j. da se oštro pazi, kako općine barataju s pučkim novcem i kako upravljaju s općinskom imovinom; do sad se u nas nije znalo ni ko pije ni ko plaća; što je općinsko, bilo je kao ukradeno; sad se što god počelo stavljati u red, ali nije dosta; treba da se uprava s općinskim novcem strogo pregleda, pa da se više ne prosiplju ludo hiljade pučkoga novca –

uvedenje autonomnoga računarskog dvora za Hrvatsku.

t. j. da Hrvatska bude imala u Zagrebu svoj najviši računarski ured, što ga danas nema.

9. *Ukinuće smrtnih kazni;*

t. j. da se držimo zakona božjega: Ne ubij! – ubojicu i teškoga zločinca valja obuzdati, da ne čine drugomu zla, ali ne treba ih zato smaknuti; može ih se drukčije ukrotiti;

porotno sudovanje za sva politička zločinstva i prestupke kao i za prosta zločinstva;

t. j. da nam porotnici (suci iz naroda) sude za svaki politički prestupak i za svako zločinstvo –

reforma građanskoga sudovanja u Hrvatskoj.

t. j. da se ukine u Hrvatskoj stari zakon, po komu se pravde rastežu do deset i dvadeset godina, i da se uvede novi zakon, kakav imamo mi sad u Dalmaciji.

10. *Uredjenje položaja činovništva u tom pravcu, da mu se osigura potpuna građanska samostalnost i redovito napredovanje,*

t. j. da činovnici ne budu više robovi starešina, i da ne moraju uvijek drhćati pred njima kao šibe na vodi, u strahu da ne izgube službu, već da budu podložni svojim starešinama u uredu, a van ureda da budu i oni slobodni ljudi i da mogu napredovati u plaći po svojim zaslugama, a ne po hajtoru i preporuci –

zabijevajući naročito za općinske činovnike u Dalmaciji posebno stručno usposbljenje.

t. j. da ne bude više mogao biti kod nas općinski tajnik kakvo god čeljade, makar i bilo istjerano iz državne službe ili bez ikakva nauka, već da svaki koji hoće da bude općinski činovnik, valja da prodje škole i ispite, da se vidi je li podoban za mjesto koje pita.

Državopravna politika.

11. *Potpuno provedenje nagode od godine 1868. kao prvi korak k daljnoj izgradnji državne samouprave Hrvatske;*

t. j. da bude u svemu i po svemu izvršivan zakon po kojemu se Hrvatska godine 1868. nagodila i združila s Ugarijom – taj zakon ne daje hrvatskoj sve što bi je po pravu išlo, ali joj daje dosta, samo da bi se to vršilo – do sad su magjarske vlade uvijek gazile taj zakon, a domaće izdajice su im u tom išle na ruku – druge su pak hrvatske stranke govorile: neka ide k vragu i ta nagodba, što nam je stalo za nju – to nije bilo pametno govorjenje, jerbo je ta nagodba, htio ili ne htio, zakon, pa nam je danas jedina zakonska obrana proti tudjoj sili – da nema njega, pod noge bi nas zgazili – zato naša stranka ne uči, da nagodba ne valja ništa i da ne valja hajati za nju, nego ona veli narodu: drži što ti se daje, i dobro čuvaj ono što si uhvatio u šake, a kad budeš jači, gledaj da osvojiš zakonitim putem sve što je tvoje, i ono što ti sada jači tudjinac uskraćuje – tako ćeš malo po malo postati sasvim svoj – tako rade i Magjari, koji su jači i bogatiji od nas – kamen do kamena palača, veli se – tako će i narod korak po korak doći do slobode –

i napose zajamčenje u nagodi sadržanih narodnih prava: namještanjem isključivo domaćih sinova u zajedničkim uredima, podignućem svih za zajedničke urede nužnih strukovnih škola na teritoriju Hrvatske, isključivim gospodstvom hrvatskoga jezika u svim javnim uredima i zvanjima, uračunavši ovamo i vojsku;

t. j. u sve državne službe, koje plaća naš narod, da dodju naši ljudi, a ne tudjinci – da nam se dadu u našoj zemlji i u našem jeziku škole za izučenje inženjera, oficira, željeznčkih činovnika i javnih službenika svake struke, neka bude naših ljudi vještih svakoj službi, da nam ne bi slali kao do sad tudjince, tobože jer da nema naših ljudi vještih ovoj ili onoj struci – da, naš jezik bude gospodar po svoj našoj kraljevini Hrvatskoj, u svakom uredu, u svakoj javnoj službi pa i u soldačiji –

uzakonjenjem hrvatske zastave kao državne na teritoriju Hrvatske;

t. j. da se stvori zakon da naša hrvatska zastava (crveno-bijelo-modra) i nikakva druga ima biti poznata kao državna zastava u kraljevini Hrvatskoj, i da se ne smije vijati ničija druga zastava kao gospodarica u našoj kući, kako sad n. pr. magjarska vlada hoće da se u nas vije magjarska zastava, kao da smo mi njihove sluge, a oni naši gospodari.

12. Sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom-Slavonijom kao prvi korak k narodnom ujedinjenju;

t. j. da se Dalmacija sjedini s Hrvatskom i Slavonijom pa da budemo svi pod jednom upravom i našom narodnom vladom, a ne da u Dalmaciji zapovijedaju Nijemci iz Beča, kao sada – ovo je sjedinjenje više puta obećao i naš kralj, i u zakonu stoji da smo jedna kraljevina i da se imamo sjediniti – a kad to postignemo, treba zakonitim putem raditi da se i ostali Hrvati prikupe u naše kolo –

proširenje državne autonomije na područja financijsko, poljodjelsko, trgovačko, obrtno i prometno;

t. j. da Hrvatska kraljevina dobije u svoje ruke upravu svoga novca, trgovine, fabrike, željeznica i narodne privrede, čime sada Magjari upravljaju na svoju korist, a na našu preveliku štetu –

osobito u slučaju carinske rastave od zemalja zastupanih u carevinskom vijeću i potpuno osiguranje slobodnoga financijskoga i gospodarstvenoga razvoja Hrvatske.

t. j. ako bi se Ungarija posve rastavila od ostalih cesarovih zemalja ter bi udarila carine (dacije, gumruke) na granice, da tad pogotovo i našoj Hrvatskoj kraljevini budu slobodne ruke pa da bude i ona mogla raditi za svoj napredak što god i Ungarija za svoj.

13. Ravnopravno rješavanje zajedničkih posala izmegju Hrvatske i Ugarske putem kraljevinskih izaslanstava.

t. j. da u svim onim poslima, koji se zajednički upravljaju (kao što bi bilo n. pr. vojska ili troškovi za kraljev dvor), da ne bude uvijek kako hoće Ungarija, već da se ima dogovorno odlučivati u odborima, i u njima da bude koliko Ungaraca toliko naših.

14. Prema temeljnim načelima stranke nastojanje oko potpune samostalnosti ravnopravno saveznih kraljevina Hrvatske i Ugarske

t. j. da Hrvatska i Ungarija budu u svemu i po svemu svoje; da nijedan drugi narod i nijedna druga zemlja nema nad njima zapovijedati; i da žive u slozi kao saveznice, ni jedna starija, ni mlađa od druge, već obje jednake, kao pravi i poštteni drugovi.

Gospodarstvena i socijalna politika.

15. Usavršenje posebnoga poljodjelskoga, trgovačkoga i obrtnoga školstva prema naprednim zahtjevima života i znanosti;

t. j. da se osnuju dobre i korisne škole za učenje iz težačkoga (ratarskoga), trgovačkoga i svakoga drugoga zanata, a gdje ima takih škola da se uredi na način, kako će iz njih izlaziti što bolji poljodjelci, trgovci i zanatlije –

uredjenje manjih uzornih gospodarstava uz stalnu gospodarsku poduku u širokim slojevima naroda;

t. j. da se po selima uredi što više uzornih dobara, neka seljaci vide na svoje oči napredak novoga, boljega rada, pa neka se tako i oni nauče, kako valja raditi zemlju, ako hoćeš da ti daje najveću korist; uz to da se narodu i na drugi način daje taka poduka – *izobrazba dostatnoga broja stručnjaka u inozemstvu*

t. j. dok nema u nas dobrih škola za jednu ili drugu struku, da se šalju mladići na nauk u druge zemlje, gdje su najbolje take škole, neka nauče za se i za narod, kad se kući vrate –

i osnivanje tehnike.

t. j. da se osnuje hrvatska škola za inženjire, kakve još nemamo.

16. *Uredjenje samoupravnih strukovnih organizacija radi zastupanja i promicanja pojedinih gospodarskih grana i staleža te radi njihova obvezatnog sudjelovanja u državnom zakonodavstvu i upravi.*

t. j. da težaci, zanatlije, trgovci, mornari, ribari itd. budu imali svaki svoja društva (po prilici kako su sada trgovačke komore), ali da ta društva budu imala glas i kod vlade i kod stvaranja zakona.

17. *Razvijanje jakoga samostalnog udrugarstva među poljodjelicima, obrtnicima i radnicima, da oni po načelu samopomoći i uzajamnosti, a bez izravnog zasizanja državne vlasti, postignu pogodnosti velikoga kapitala i velike proizvodnje;*

t. j. da se osnivaju zadruge težakâ, zanatlijâ i radnikâ svake struke, u kojima će oni jedan drugoga pomagati, svoj rad i plod u jedno slagati, te složno raditi i složno se braniti, da tako budu mogli prodavati plodove svojih truda po istu cijenu po što tu robu prodaju veliki trgovci, koji danas dobivaju na malom čovjeku, i da budu mogli dobavljati što im treba za život po onu istu cijenu po što to plaćaju veliki trgovci: a da te zadruge budu slobodne i da im vlada ne zanoveta –

napose pružanje izravne pomoći sa strane države i društva onim udruženim organizacijama koje osobito promiču proizvodnu snagu naroda ili izjednačenje životnih uslova pojedinih staleža

t. j. da država, i svi oni koji mogu, imaju davati pomoć takim zadrugama, osobito onim koje uče narod kako će imati bolju i veću korist od svoga rada, i onim koje nastoje da pribave što bolje i dostojnije življenje siromahu.

18. *Promicanje intenzivnoga gospodarstva i povećanje seljačkoga narodnoga posjeda posredstvom progresivnih poreza i sarazmjernih općinskih daća,*

t. j. nastojati da zemlja bude davala što veću korist onomu koji je radi i da što više zemlje dodje u ruke našega seljaka, a za to da se urede i porezi i općinske daće tako da, kako je god tko bogatiji da ima plaćati više poreza, i to na ovaj način: ako siromah daje svojega dohotka od sto dva u ime poreza, da bogatiji, na priliku, ima davati od sto pet, još bogatiji od sto deset i sve tako naprijed –

naročito izjednačenjem vlasnika plemićkih dobara, s kojima je do godine 1848. bila sklopčana jurisdikcija, glede općinskih tereta sa ostalim porezovnicima;

t. j. da vlastela plaćaju općinama porez na svoje zemlje, kako je pravedno, a ne da seljak plaća više poreza na jedan ral svoje zemlje nego li vlastelin na deset rali svoje, kako je to sada u Hrvatskoj (u Dalmaciji nema vlastele, pa zato nema ni te nepravde) –

nadalje ukinućem fidejkomisa,

t. j. da se ukinе zakon po kojemu zemlje velike gospode moraju prelaziti uvijek od oca na sina te se ne mogu prodati ni darovati, i tako sva ta zemlja za vijeke vjekova ostaje u jednoj familiji –

uzakonjenjem prava prvokupa države na svjetovne veleposjede,

t. j. kad vlastelin hoće da proda svoje imanje, da ga ima najprije ponuditi državi i ako ona hoće da ga ima njoj prodati, neka tako zemlja ostane u rukama našega naroda, a ne da vlastela prodaju zemlje tudjincima pa da onda naseljavaju Švabe i Magjare, kako se to još čini po Slavoniji, Srijemu i srednjoj Hrvatskoj –

uredjenjem subvencioniranih zavoda za parcelaciju i kolonizaciju;

t. j. neka se uredi tko će se baviti dijeljenjem velikih gospodskih posjeda na manje česti i naseljavanjem našega naroda na te zemlje, a država neka daje pomoć onima, koji se tim poslom bave –

usporado sa drobljenjem veleposjeda razvijanje snažne poljodjelske industrije i stvaranje jakog srednjeg posjeda;

t. j. nastojati da se zemaljski plodovi i otpatci upotrebljavaju korisno u fabrikama, da se grade takve fabrike, i da se stvaraju srednji posjedi, gdje je danas sve u rukama jednoga vlastelina –

napokon za Dalmaciju ukinuće kmetskog (težackog) odnošaja, a dok se to ne postigne, zakonsko uređenje toga odnošaja i rad oko poboljšanja uvjeta kmetske (težacke) pogodbe.

t. j. da u Dalmaciji nema biti više kmeta (težaka na tudjoj zemlji), dakle da se ukinе kmetija, a dok se to ne dobije, da se imaju urediti zakonom prava kmeta (težaka) i prava gospodara zemlje, što danas nije uređeno, a uz to da se ima odmah nastojati da se težaku oblaškaju uvjeti kmetske pogodbe, gdje su god ti uvjeti teški i nepravedni za težaka.

19. Zaštita seljačkoga posjeda promjenom seljačkoga nasljednoga prava i neobvezatnim uvedenjem seljačkih porodičnih dobara (t. zv. domaja),

t. j. urediti tako te stvari zakonom da se zapriječi prekomjerno cijepanje seljačkih baština te da seljačka kuća bude mogla lakše sačuvati čitavu svoju djedovinu –

povoljnim sklapanjem, konverzijom i otkupljivanjem dugova uknjiženih na seljačkom posjedu, uz pomoć državnju;

t. j. da se uz pomoć države pomogne seljaku, da se otkupi od duga ili barem da nadje novac s manjom kamatom nego li sada plaća –

strogim zakonom protiv lihvarstva;

t. j. da se uvede zakon koji će teško kazniti kamatništvo (lihvarstvo) –

sloboda raspolaganja sa imovinom porodičnih zadruga preko stanovite najmanje mjere.

t. j. gdje su zadruge (u Dalmaciji ih nema), da se uvede zakon da se bude moglo slobodno raspolagati s imovinom njihovom, ali ne s cijelom, već s onim što prelazi jednu najmanju izmjeru –

20. *Obvezatno osiguranje radnika i maloposjednika za slučaj potpunoga osiromašenja usljed nesreće na životu i radnoj sposobnosti kao i starosti, uz sudjelovanje interesovanih osoba, a uz pripomoć općine i države;*

t. j. da mali čovjek, kad obnemogne, bilo od starosti ili od bolesti, bude siguran za svoj zalogaj kruha, a tako isto i njegova nejačad, ako bi on poginuo, da im ne tera ći u prosjake; i to ovako: da svi radnici i težaci plaćaju svake godine jednu malu stvar u zajedničku kasu, da u istu kasu nešto daje općina, a nešto država, pa da se iz te kase daje mirovina čovjeku, kad više nije za rad sposoban, ili njegovim sirotama –

osiguranje protiv šteta na imovni, napose ustrojenje fondova za slučaj posvemašnje nerodice i državno osiguranje blaga protiv harajućih pošasti.

t. j. da se ima osigurati seljake proti šteti od krupe, groma, povodnja i druge nenadnje; kad sasvim izda godina, da se seljaku imade dati pomoć, barem toliko da može prezimiti; da se ima osigurati seljaka proti šteti koju mu može nanijeti kužna bolest koja se pojavi u stoki; za to sve da se učine posebne kase, u koje i država doprinosi svoj dio.

21. *Sprečavanje iseljivanja pomoću novih vrela privrede i zaslužbe te uredaba za posredovanje posla;*

t. j. nastojati da se našem svijetu dade rada kod kuće da mu ne bude potreba seliti u tugjinu – nastojati da se kod nas uvijek otvara novi rad – biti pri ruci našem svijetu neka lakše može naći rad, i upućivati ga, kud valja za to da se okrene –

organizacija iseljivanja radi osiguranja najpovoljnijih uvjeta zarade i povratka u domovinu.

t. j. biti pri ruci onima, koji baš hoće ili im je za nevolju da sele u tugjinu – ne dati im da idu kao muha bez glave u tugji svijet – upućivati ih na onu stranu gdje će naći bolji posao i gdje će ih bolje plaćati – biti im pri ruci da se lakše mogu vratiti u domovinu.

22. *Uprava zemljišnih zajednica i imovnih općina prema mjesnim i imovnim potrebama ovlaštenika, i promjena lovnoga zakona strogo prema interesima poljodjelstva, za Hrvatsku;*

t. j. da se seoskim zemljama upravlja, kako će biti korisnije cijelomu selu, a da se promijeni zakon o lovu, kako traži korist poljodjelstva, a ne gospodska zabava: ovo se traži samo za Hrvatsku, jer u Dalmaciji nema zemljišnih zajednica ni imovnih općina, a zakon o lovu nije nepravedan i štetan kao onaj u Hrvatskoj –

za Dalmaciju samouprava sela u svim seoskim poslovima, naročito u imovinskim i u biranju seoskih starješina, po seoskom zboru potpuno neodvisnu od općinskoga vijeća, u kojemu će biti priznato pravo glasa svim punoljetnim seljacima;

t. j. da svi seljaci, koji su došli na godine, imadu imati pravo glasa u seoskom zboru, a ne sami bogataši, kao sada; da taj veliki zbor seoski bude gospodar određivati po svojoj volji sa seoskim zemljama, a da se u to nema paćati općinsko vijeće; da taj veliki seoski zbor ima izabirati sve starješine seoske, sve po većini glasova svih sakupljenih seljaka, a ne da općinsko vijeće imenuje seoske starješine iz trojke kao sada – ovo se pita samo za Dalmaciju, jer u Hrvatskoj nema ovakih nepravda –

uredjenje uprave seoskih pašnjaka u Dalmaciji i oblažanje zakonskih uvjeta njihove diobe;

t. j. da se stavi red u upravu seoskih pašnjaka (múše) u Dalmaciji, gdje se danas ne zna ni ko pije ni ko plaća: jači grabe i umiču, seljaci jedan drugomu preotimlju seoska zem-

ljišta, a sela imaju više štete nego li koristi od svojih pašnjaka, plaćajući poreze i skupe troškove čestih i dugotrajnih parnica – tome neredu treba stati na kraj i uz to promijeniti zakon o diobi općinskih pašnjaka, jer po današnjem zakonu dioba preskupo zapada, a nikad s njom na kraj izaći –

promjenu šumskoga zakona i preuredjenje lugarske službe u Dalmaciji prema gospodarstvenim potrebama naroda.

t. j. da se promijeni šumski zakon i da se preuredi lugarska služba, kako će narodu biti lakše i korisnije: biva, da se goje i čuvaju šume, ali da i narod bude imao drva koliko mu je potreba, i da ga se više ne umiče strašnim šumskim globama, koje su propast seljaka; drugim riječima da se bolje čuva gora, da se pravednije dijele drva, a da se manje globi.

23. Podupiranje industrije, maloga obrta, trgovine i prometa brzim i strukovnim trgovačkim sudovanjem,

t. j. da u trgovačkim i obrtnim poslovima imaju suditi na brzu ruku trgovački suci od zanata –

gradnjom potrebitih željeznica, osobito svezom između Hrvatske i Slavonije te Dalmacije i Bosne,

t. j. da se izgrade željeznice gdje ih nema, osobito iz Dalmacije u Bosnu i u Hrvatsku, jer gdje nema željeznica, ne može biti napretka ni bogatstva –

povoljnim željezničkim tarifama.

t. j. da prevozne cijene (vozarina) na željeznicama budu tako određene, kako će se trgovina moći što bolje razviti u našim zemljama;

osnivanjem i subvencioniranjem parobrodarskih društava i uvedenjem potrebnih parobrodarskih sveža, osobito između hrvatskoga primorja i Dalmacije,

t. j. da se pomažu domaći parobrodi i da se dadu svim mjestima na moru potrebite sveze –

pretpostavljanjem kod javnih dobava,

t. j. kad država, zemlja ili općina imaju kakvu potrebu, da radje dadu dobiti našem trgovcu, našem zanatliji i domaćoj fabrici, nego li tujincu –

napose podizanje industrije takodjer privremenim oprostima od poreza, tarifalnim pogodnostima, primjerenom carinskom politikom, unapređivanjem izvoza, beskamatnim ili jeftinim zajmovima, prinosima k troškovima osnutka;

t. j. da se podupire podizanje fabrika kod nas, koliko je god moguće i pravedno, opraštajući im u početku poreze, davajući im novaca u ime potpore ili u zajam itd. –

podupiranje maloga obrta svim pomagalima školstva, udruživanja, zajmova, raznih prednosti kao i prinosa za nabavu strojeva.

t. j. da se podiže domaći zanat dobrim zanatlijskim školama, udruživanjem zanatlija, te pomažući zanatlije i njihove zadruge i novcem.

24. Uredjenje samostalne željezničke uprave i školstva; ustrojenje posebne stalne tarifalne komisije; vođenje tačne samostalne statistike o svim granama gospodarstva.

t. j. da hrvatske željeznice dobiju svoju upravu, a hrvatski željezničari svoju, hrvatsku školu, a ne da jedno i drugo bude u magjarskim rukama, kao što je sada; da Hrvatska bude imala svoje tarify komisije i svoju gospodarsku statistiku, neka tačno znamo svake godine kako naša zemlja napreduje u svakoj struci, kako narod živi, kako mu se isplaćuju njegovi trudi, koji mu se rad bolje isplaćuje, e da se po tim računima uzmogne pri-skočiti u pomoć onamo gdje je najveća potreba.

25. *Ustrojenje posebnoga gospodarskoga odsjeka kod hrvatske zemaljske vlade.*

t. j. uz današnja tri odsjeka kod hrvatske vlade u Zagrebu (jedan je za upravu zemlje, drugi za prosvjetu naroda, treći za sudovanje) neka se ustroji još jedan odsjek, gospo-darski, pod koji će spadati sve što se tiče narodnog gospodarstva (narodne privrede), dakle poljodjelstvo, stočarstvo, ribarstvo, zanati, fabrike, trgovina, promet itd.

26. *Ravnopravno sudjelovanje Hrvatske kod ustanovljivanja svih carinskih stavaka i uredaba;*

t. j. da Ugarska ne može bez Hrvatske da udara carinu (dacije, gjumruke), već da u tome ima Hrvatska imati riječ isto kao i Ugarska –

osiguranje sustavnih i izdašnih državnih investicija radi osnutka snažne domaće industrije, radi grad-nje željeznica i luka, regulacije rijeka, razvitka trgovine i prometa, te radi poljodjelskih poboljšica.

t. j. da Hrvatskoj bude osigurana prilična pomoć iz državne blagajne za velike potrebe naroda, kojima se ne može doskočiti bez pomoći države, kao što su: gradnje željeznica, uredjenje rijeka, sušenje velikih blata, gradnje morskih luka, podizanje novih fabrika itd. – a ne da se, kao do sada sve ulaže u Ugarsku, a Hrvatskoj da se ne daje ništa ili da joj se dobacuju mrvice kao prosjaku, kad je Magjare volja, a kad ih nije volja, ništa.

27. *Podizanje gradova naprednom gospodarskom, kulturnom i socijalnom politikom.*

t. j. da gradske uprave nastoje kako će podignuti svaka svoj grad, da bude što prosvjet-ljeniji, što uredniji, što zdraviji i što bogatiji, te da se staraju za korist svih gradjana, a najviše siromašnjih, kojima je najveća potreba pomoći.

28. *Uvedenje progresivnog poreza i inih daća na dohodak, baštine i predmete luksusa (raskoš);*

t. j. da se bogatašu na svaku njegovu 1000 kruna dohotka nametne veći porez nego li će ga plaćati siromašniji na onu svoju jedinu 1000; što je god tko bogatiji, da plaća ne samo veći nego i teži porez na dohodak i na baštine; a da se udari visoki porez na sve stvari od raskoš bogataške

osiguranje minimuma prostog od poreza;

t. j. da siromah nema plaćati nikakva poreza, ako mu dohodak godišnji ne prelazi ne-ku najmanju mjeru; na primjer, ako ima manje od 800 kruna godišnjeg dohotka, da je prost od svakog poreza: a to je pravo, jer mu ono nije dosta ni za življenje, pa otkle još plaćati porez.

dokinuće neizravnih poreza i inih podavanja na životne namirnice.

t. j. da budu proste od poreza sve stvari potrebite za življenje, dakle da se nema pobira-ti nikakav porez na kruh, na brašno, na meso, na cukar, na petrolej itd.; osim toga da se imadu ukinuti svi tako zvani neizravni porezi, to jest oni porezi što ih plaćaš, kupujući svaki dan raznu robu i mnogo skuplje je plaćajući nego li bi te zapala, da nema toga po-

reza; ovi porezi najviše tište sirotinju, oni toliko poskupljuju životne namirnice, da narod zarad njih u velikoj mjeri strada, a često i gladuje, pa zato je najpravednija stvar da se ti porezi ukinu i da se prebace na druge stvari koje nisu tako potrebite za život, i na bogatije ljude, koji imaju svu svoju potrebu, pa mogu plaćati i visoke poreze, od onoga što im pretiče.

29. *Zaštita radnika, naročito žena i djece protiv prekomjerna i zdravlju škodljiva rada.*

t. j. ne dati da gospodari preko načina muče svoje radnike i da im ubijaju život, a osobito uzeti u obranu žene i djecu, koji su slabijega života pa im prekomjeran rad može lakše i pokvariti zdravlje.

30. *Riješavanje razmirica medju poslodavcima te radnicima i namještenicima po obraničkim sudovima.*

t. j. kad god nastane koja razmirica izmedju gospodara posla i radnika, da ih imaju razmiriti dobri ljudi (obranici) imenovani od jedne i od druge strane, a ne da se uvijek šalju na radnike žandari i da državna vlast bude uvijek na ruku gospodarima.

31. *Ravnopravnost žena sa muškarcima.*

t. j. da žensko bude pred zakonom u svemu jednako muškarcu, pa da jednom svrši današnja nepravda, po kojoj najludji muškić ima više prava prid zakonom nego li najpametnija žena na svijetu; naš prosti seljak priznaje i danas više prava ženi nego li joj državni zakon daje: udovica na selu ima na priliku, jednaka prava kao svaki drugi kućni starješina; prama tomu neka se dadu ženama, i to ne samo udovicama, već svima i u svemu jednaka prava kao muškima.

Prosvjetna i školska politika.

32. *Uzgoj narodnoga i svestrano razvutoga čovjeka, tjelesno jaka i zdrava, duševno slobodna i prosvijetljena, moralno i socijalno sposobna za savremeni život državni, gospodarstveni, prosvjetni i društveni. Uzgoj duševne i tjelesne energije pojedinaca i naroda putem skladnoga razvoja uma, volje i tijela.*

t. j. da nam škole budu takove, kako će iz njih izlaziti poštteni, zdravi, slobodni i učeni mladići, koji će biti dobri Hrvati i svjesni državljani, vješti svomu zanatu i prijatelji svakoga napretka i prosvjete.

33. *Sloboda i nezavisnost javne nastave od presizanja ne samo crkvene nego i državne vlasti, po primjeru neovisnosti sudovanja;*

t. j. da nam u školama ne zapovijedaju ni popovi ni policija, nego da škole budu nezavisne, kako su nezavisni sudovi –

obrazovanje samostalnog najvišeg školskog organa izborom iz redova nastavnika za pitanja čisto nastavna i odgojna;

t. j. da školama i naukom imaju upravljati ne politički činovnici, kao sada, već najbolji učitelji, koje njihovi drugovi izaberu i stave na to mjesto –

nužna samostalnost županijskih i kotarskih školskih odbora za rukovođenje nastave i uzgoja u njihovom djelokrugu.

t. j. da isto tako bude slobodna i nevezana uprava škola u kotarima i u županijama.

34. *Zbliženje škole i doma na način, da se obrazuju porodična društva s pravom sudjelovanja u stvarima školskim;*

t. j. da se učitelji približe roditeljima, pa da i roditelji imaju glas u školskim stvarima – društvena borba protiv lošega porodičnog uzgoja;

t. j. ako roditelji naopako odgajaju svoju djecu, da se nema na to zatvoriti oko i reći: neka svak čini sa svojom djecom što ga je volja, nego da valja ustati proti tomu i zapriječiti rdjavim roditeljima da svoju djecu naopako odgajaju –

osnivanje sirotišta za siročad, a odgojnih zavoda za djecu zapuštenu, slijepu, gluhonijemu i epileptičnu, čuvališta za djecu, koje mati i otac borave cio dan izvan doma; posebno postupanje sa djecom duševno ili tjelesno zaostalom.

t. j. da se imaju otvoriti zakloništa za sirote, za djecu zapuštenu, za djecu bolesnu i za djecu, koja po vas dan ostaju sama kod kuće bez roditelja.

35. *Pristupačnost javne obuke najširim slojevima putem dovoljnoga broja škola, strogim provagjanjem zakona o dužnom polasku škole, osnutkom škola-selica u krajevima rjedje napućenim, besplatnim podavanjem učila i školskog pribora djeci siromašnoj.*

t. j. da svaka škola ima biti otvorena svakomu jednako: siromahu isto kao i bogatašu – da se ima nastojati da se svako i svačije dijete izuči – za to da se imaju u svakom selu otvoriti škole – gdje su stanovi mnogo rastrkani, da učitelji imaju ići od stana do stana poučavati djecu – siromašnoj djeci da se imaju darivati knjige i sve druge školske potrebe.

36. *Besplatnost cjelokupne javne obuke;*

t. j. da se ni u jednoj školi nema ništa plaćati za nauk, dakle da se imaju ukinuti upisnine, školarine i sve druge školske takse –

sustavno podupiranje osobito nadarenih učenika siromašnih.

t. j. da se imaju davati pripomoći pametnoj djeci siromašnih roditelja, neka se mogu lakše izučiti, a ne da se daju stipendiji po preporuci onima, koji nisu potrebni, i koji nemaju glave.

37. *Jedinstvo cjelokupne javne nastave,*

t. j. da se u školi uči po jednoj osnovi, a ne da jedan učitelj gradi, a drugi da razgrađuje – cjelokupna svjetovna obuka isključivo po svjetovnjacima –

t. j. da svi učitelji i učiteljice imaju biti svjetovnjaci, a ne popi, fratri i koludrice (opatiće) – popi i fratri da uče u školama samo nauk vjere, a svjetovni nauk neka daju djeci svjetovnjaci –

ukinuće škola vjeroispovjednih;

t. j. da se imaju ukinuti škole, koje su samo za djecu jednoga vjerozakona (kao što su na prilik u pravoslavne, luteranske i židovske), pa da svaka škola bude otvorena svakom djetetu, da se ne pita kojega je zakona dijete, koje hoće da udje u školu –

izjednačenje ženske naobrazbe sa muškom;

t. j. što se uče muška djeca, da se uče i ženska –

osobita briga za zdravlje školske djece putem naročitih školskih liječnika i osobitih zdravstvenih propisa za škole.

t. j. da se više pazi zdravlje djece u školi, i zato da svaku školu ima držati pod okom liječnik, i da se ima strogo paziti da škola ne postane leglo bolesti za djecu.

38. *Naobrazba u pučkim školama u pravcu ćudorednom i narodnom, poduka o pravima i dužnostima državljanским i počelima razumnog gospodarstva;*

t. j. da se u pučkoj školi imaju učiti djeca poštenju i ljubavi prama svom narodu, na selu da se nauče početcima poljodjelskoga (težačkog) zanata, a sva djeca da imaju naučiti u školi koja su prava i dužnosti državljanina, što se danas ne uči u nijednoj školi, a svakomu je ćovjeku najpotrebitije –

osnutak zimskih tećajeva visokih pučkih škola;

t. j. da se zimi drži škola starijoj djeci koja su svršila pučku školu, neka štogod više nauće –

gospodarskih, klesarskih i polirskih škola selica sa učiteljima seobenícima –

t. j. da putuju od sela do sela učitelji, koji će učiti narod gospodarstvu (težačkom zanatu), klesarstvu itd.

viša naobrazba pučkog učiteljstva i povišenje plaća dostojno ovoga staleća;

t. j. da pučki učitelji imaju proći više škole i da im se ima dati bolja plaća, kako je dostojno da budu nagrađeni uzgojitelji naroda; zvanje učitelja je najuzvišeniije i oni su najkorisniji državi, a najgore su plaćeni; to je velika nepravda –

ukinuće ćelibata učiteljica –

t. j. da se digne zabrana učiteljicama, da se ne smjedu udavati – gdje im je to još zabranjeno.

39. *Usavršenje strukovnog školstva, naroćito trgovaćkih, obrtnih i šćgrtskih škola sa posebnim obrtno-trgovaćkim školskim vijećem i strukovnim učiteljstvom.*

t. j. da se bolje uredi trgovaćke i zanatlijske škole, da se u te škole stavljaju za učitelje izućeni ljudi toga zanata, i da u upravi takih škola imaju glas trgovci i zanatlije.

40. *Preustrojstvo srednjega školstva u pravcu ćedinstvene škole sa općom savremenom obukom; ukićdanje ćlasicićzma.*

t. j. da se mjesto današnjih gimnazija i realaka uvedu škole jednoga ćalupa u kojima će se učiti što je dandanas potrebno za ćivot, a da se izbace iz nauka sve starećzine i mrtvi jezici (ćlatinski i ćgrćki).

41. *ĆAutonomija sveućilića; sloboda nauke; ustrojenje medicinskoga ćakulteta, vićih tehnićkih škola;*

t. j. da sveućiliće (univerćitet, velika škola) bude slobodno; da se poćtuje sloboda nauke; da se u zagrebaćkom sveućiliću zavede škola za lijećnike i da se osnuju visoke škole za inćžinjire, kakvih do sad nemamo ni ćjednih ni ćdrugih –

sloboda udrućenja za ćdjaćstvo, organizacija pomoći za ćdjaćstvo oskudno.

t. j. da učenicima velikih škola bude prosto stvarati društva izmedju sebe i da se uređi, kako će siromašni učenici visokih škola primati sigurnu pripomoć da mogu svršiti nauke.

42. *Širenje znanja i nauke u narodnom društvu, društvenim suzbijanjem nepismenosti, organizacijom pučkih predavanja, pučkih čitaonica i knjižnica;*

t. j. raditi i vanka škole da se narod prosvjetli, osnivajući društva koja će poučavati nepismene u čitanju i pisanju, držec narodu poučne razgovore, otvarajuć pučke čitaonice (štionice) i knjižnice;

podupiranje znanosti, umjetnosti i književnosti po društvu i državi.

t. j. da se daju pripomoći učenjacima, umjetnicima i književnicima te da se tako i na svaki drugi način podupire nauk i prosvjeta.

43. *Sloboda vjerskoga uvjerenja i poštovanja svačijega vjerskog uvjerenja;*

t. j. da je svak slobodan držati vjeru, koju hoće, i da se svačija vjera ima poštovati – *ravnopravnost svih vjeroispovijesti i crkava u državi;*

t. j. da su sve vjere i sve crkve pred zakonom jednake – *ukinuće konkordata, zastarjelih patenata i dvorskih odluka.*

t. j. da se imaju ukinuti popovski sudovi i slične uredbe u Hrvatskoj (u Dalmaciji je to davno ukinuto) –

donošenje posebnih zakona o vjerskim udrugama, o uređenju interkonfesionalnih odnošaja i odnošaja bračnih, te odnošaja crkve i škole – sve u skladu točkom VIII. temeljnih načela.

t. j. da zakoni kojima se uređuje položaj vjerskih udruga, odnošaj izmedju ljudi jednog i drugoga zakona, odnošaji bračni (ženidbeni), crkveni i školski imaju biti u skladu s točkom VIII. temeljnih načela, koja glasi: “Crkva i država imaju biti medjusobno neodvisne. Ima se s toga crkva odijeliti od države”. Dakle da država može izdavati take zakone neodvisno od crkve, i da crkva nema u tome ni malo ni vele zapovijedati državi; ali s druge strane da i svaka crkva ima biti neodvisna od države te da svojim vjernicima može zapovijedati što i kako hoće. U tomu, kao i u svemu ostalomu, da država ima svjetovnu vlast, a crkva duhovnu: da se jedna ne pača u drugu, da se jedna ne nameće drugoj, da jedna ne čini drugoj silu. Iz ovoga slijedi da je laž što govore protivnici pučke napredne stranke, da ova stranka ruši vjeru, Boga i sakramente. Stranka ne dira ni u vjeru, ni u Boga ni u sakramente; svaki katolik može biti i ostati dobar katolik, i vršiti sve svoje vjerske dužnosti, a isto biti dobar naprednjak, jer stranka nikoga ne nagoni da ostavlja vjeru, a kamo li da svoju vjeru stavlja pod noge. To isto vrijedi za sve ostale vjerozakone.

44. *Za trajanja postojećeg odnošaja crkve prema državi: ukinuće lukna (redovine) i redovita plaća u novcu,*

t. j. dok se crkva ne rastavi od države, da župnici imadu biti plaćeni u novcu, a da se ima ukinuti lukno (iliti redovina) –

osiguranje eksistencije nižega svećenstva,

t. j. da se nižem svećenstvu imade dati tolika plaća da mogu pristojno živiti, jer danas mnogi kapelani jadno životare, samo što nisu gladni, dok biskupi i kanonici plivaju u svakoj raskoši. Pučka napredna stranka traži, kako se vidi, da se i popovima dade da mogu živiti. Po tome se može viditi da ova stranka nije uopće proti svećenstvu, kad eto ustaje na obranu siromašnih potrebnih svećenika –

i sekularizacija crkvenih dobara na korist naroda, a ne države.

t. j. da se podijele među narod imanja nadbiskupa, biskupa, kaptola, manastira itd. (a ne da se otimlju crkve, kako neistinito govore protivnici pučke napredne stranke, jerbo ova stranka ne kreće u crkve ni u oltare); ta velika imanja biskupska i manastijska da se dadu narodu, a ne državi, jerbo su i bila narodna, a ako bi došla u ruke državi, moglo bi se lako dogoditi da ih prisvoje velikaši, pa da narodu ne dadu ništa.

PROGRAM NACIONALISTIČKE GRUPE “NARODNO UJEDINJENJE”

(Zagreb, 1912.)

S uvođenjem komesarijata u banskoj Hrvatskoj i neuspjehom vodećih stranaka u provedbi zacrtanih programa, potaknuto je stvaranje novih organizacija nacionalističke omladine. Skupina iz Dalmacije, predvođena Oskarom Tartaglijom i Vladimirom Čerinom (1891.-1932.), zagovarala je integralnu jugoslavensku ideju izrazito bojovnog usmjerenja. Na sastanku u Rijeci napuštaju naprednjačku omladinu, koja je podržavala Hrvatsku naprednu stranku, jer ju drže nespremnom za zagovaranje jugoslavenskog nacionalizma izvan legalnih okvira i pokreću posebnu skupinu.

A. Idejna baza kluba.

Temeljna i centralna zadaća kluba jeste propaganda filozofije nacionalizma u opšte, uz naročitu propagandu radikalno demokratskih političkih doktrina: *sve to u svrhu, da bi se osnažila srpsko-hrvatska nacionalna duša i da bi ona, sebe svjesna, mogla uz prethodne uslove, dati cijeli svoj psihofizički izražaj, oličan u potpunom narodnom ujedinjenju nacionalne kulture, čije je ostvarenje apodiktička fizička nužda i sveti moralni dug opštoj ljudskoj kulturi.*

U tu svrhu, klub “Narodno Ujedinjenje” osveštavaće, u najvećem obimu svoje duševne i fizičke mogućnosti, one članove našega ras-cijepkanoga i raznoimenoga i raznokulturnoga naroda, koji su ne-svjesni ili nedovoljno svjesni svojih nacionalnih prava, nacionalne dužnosti i nacionalne vrijednosti: to će činiti izgrađujući nacionalnu

Na slici:
Vladimir
Čerina

svijest i jačajući nacionalnu snagu najprije među svojim članovima. Zatim klub će raditi i u cjelini i u dijelovima svojim i javno, držeći javna predavanja, diskusije, zborove, mitinge u stilu svoga programa svuda i uvijek radeći tendenciozno u smislu srpsko-hrvatskog nacionalizma; klub će tako osim pojedinačne agitacije raditi i publicistički, izdavajući svoje brošure, knjige i svoj organ politički-kulturno-socijalni.

“Narodno Ujedinjenje” smatra, da je ujedinjenje srpsko-hrvatskog naroda, zajedno sa narodom slovenačkim, iznad svih dispozicija internacionalnih i istorijskih, uslovljeno, naročito dispozicijama samo nacionalne duše, vjerom naroda u svoju snagu, prije svega i njegovom svesnošću svoga nacionalnog zadatka. Zato će klub stvarati neoborivi kult srpsko-hrvatske nacionalne energije, nacionalne religije i nacionalnog optimizma. U tu svrhu klub će izazivati i snažiti nacionalnu borbu srpsko-hrvatsku, i otuda će kao jedinu spasonosnu ideju nacionalističku propagirati ideju koordinacije, kooperacije i koncentracije svih snaga narodnih; u prvom redu klub će tu ideju bratski složnog rada propagirati i izvoditi u djelo među samom omladinom srpsko-hrvatskom i slovenačkom, i to među cijelom omladinom čestitom od Skoplja do Ljubljane i od Cetinja do Novog Sada, ostajući neprestano na terenu intelektualne agitacije za filozofiju srpsko-hrvatskog nacionalizma i za političku doktrinu radikalnoga demokratizma.

B. Političko shvatanje kluba.

1. Ideja srpsko-hrvatskog narodnog jedinstva u smislu etnopsihičkog fakta, da su Hrvati i Srbi jedan dvoimeni narod jeste polazna tačka za ideju srpsko-hrvatskog ujedinjenja u smislu identifikacije nacionalnih organizama srpsko-hrvatskih.
2. Ideju jugoslavensku klub interpretira u smislu potpunog duhovnog izjednačenja i ujedinjenja srpsko-hrvatskog i slovenačkog i u smislu da treba stvarati novu i veliku, modernu i nacionalnu kulturu jugoslavensku; narodno jedinstvo Srbo-Hrvata sa Slovincima fakat je nedovoljno opažen i naglašen i klub će raditi na potpunoj svjesnosti toga fakta.
3. Centralna nacionalistička dogma kluba jeste ideja, da je jedna nacionalna kultura nemoguća bez nacionalnog društva, a nacionalno društvo nemoguće bez nacionalne države. Klub je uvjerenja, da je u današnjem stanju jugoslavenske, srpsko-hrvatske i srpske decentralizacije i anacionalnosti, nemoguće stvoriti jedan moćan nacionalni organizam srpsko-hrvatski-slovenački.
4. Klub stoji na neopozivom zahtjevu, da se zakonom santifikuje i oživotvore političke doktrine radikalno-demokratske, a propagiraće ideju suvereniteta srpsko-hrvatskog naroda u jednoj državi osnovanoj na slobodnim principima.
5. Klub smatra besplodnom jednu parlamentarnu borbu u neparlamentarnoj državi, a traži pokoravanje izvršne vlasti volji narodnoga suvereniteta i mogućnost, da narodna volja u demokratskom parlamentu dođe do potpunog izražaja. Težište nacionalne borbe srpsko-hrvatske-slovenačke treba i mora da bude izvan parlamenta u jačanju nacionalne svijesti, nacionalne snage i volje, da se izvršuje nacionalna samoobrana: radom, trpljenjem, žrtvovanjem.

C. Konkretni program kluba.

I. Suzbijanje svega anacionalnog i antinacionalnog u materijalnom i duhovnom životu našega naroda:

1. Radikalnim antiklerikalizmom.
2. Radikalnim suzbijanjem destruktivnih tugijskih uticaja i slavizacijom naše kulture: degermanizacijom, demagjarizacijom, detaljanizacijom.
3. Suzbijanjem štreberstva, mekušta i servilnosti, dizanjem nacionalnoga ponosa i časti.
4. Ekspropriacijom crkvenih i vlasteoskih dobara, ukinućem svih prerogativa plemićkih i svih privilegija socijalnih: demokratizacijom političke svijesti i političkim osvješćivanjem naroda.

II. Nacionalna defanziva od duhovnih i materijalnih nasrtaja tugijskih, nacionalnih ofanziva na naše zarobljene i poluizgubljene dijelove naroda sredstvima duhovnim i materijalnim.

III. Preduzimanje inicijative za propagandu osnivanja:

1. Kooperacije srpsko-hrvatskih stranaka u monarhiji austro-ugarskoj.
2. Svesrpska i hrvatska Liga za Odbranu Narodnih Prava: "Narodno Vijeće".
3. Hrvatsko-srpskog Nacionalnog fonda za materijalnu bazu borbe:
 - a) u svrhu osnivanja društva za stipendije gijacima u inostranstvu;
 - b) u svrhu osnivanja hrvatsko-srpske nacionalističke propagande u Europi.

IV. Centralizacija ekonomskih snaga u otadžbini.

Preuzeto iz: Oskar Tartalja, *Veleizdajnik*, Zagreb-Split, 1928., str. 61-64.